

จากงานวิจัยของ พระครูโสภณปริยัติสุธี(ศรีบรรดล ธิธมโม)

เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดธรรมราชาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”

มจร.วิทยาเขตพะเยา

๒.๑.๒ ความหมายจากคํานิยาม (อรรถ)

ความหมายโดยอรรถ หรือเนื้อหาสาระนี้ นักวิชาการทางพุทธศาสนาได้อธิบาย เพื่อให้เห็นถึงภาพของคำว่า ธรรมราชา ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ทัศนะว่า “ธรรมราชา” มีความหมายตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๒ ชั้นคือ เป็น “ราชาผู้ทรงธรรม” และ “ผู้มีธรรมเป็นราชา” สำหรับความหมายแรกว่าเป็น “ราชาผู้ทรงธรรม” นั้นชัดเจนอยู่แล้ว แต่ในความหมายที่ ๒ คือ “ผู้มีธรรมเป็นราชา” พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า “ธรรม” เป็นราชาของพระองค์ และของพระเจ้าจักรพรรดิ คือ พระพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงเคารพธรรม ยึดธรรมเป็นหัวหน้า ถือธรรมเป็นใหญ่ เป็นธรรมาธิปไตย แล้วอรรถถกถาแยกความหมายของธรรมราชา ๒ อย่างคือ ๑)

จักรพรรดิ-ธรรมราชา หมายถึง ท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสกลไศด้วยธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ๒) สัมมาสัมพุทธ-ธรรมราชา หมายถึง ท่านผู้ยังชาวโลกให้ขึ้นบานสกลไศด้วยธรรม คือ โลกุตตรธรรม ๕¹

ส่วนพระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ให้ทัศนะเกี่ยวกับ ธรรมราชา ว่าหลักธรรมาภิบาลหรือธรรมรัฐนี้ เมื่อกระจายเป็นข้อปฏิบัติดี-ปฏิบัติชอบ สำหรับพระราชมหากษัตริย์ที่ทรงใช้ปกครองพระราชอาณาจักร ให้อาณาประชาราษฎร์อยู่เย็นเป็นสุข ชื่อว่า “ทศพิธราชธรรม” นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมอื่นๆ อันโบราณบัณฑิตได้กล่าวแสดงไว้โดยปริยายอีก ได้แก่ ราชสังคหัตถุ จักรวรรดิวัตร และพละ คือกำลังของพระมหากษัตริราชเจ้า เป็นต้น เหล่านี้ก็นับรวมอยู่ในหลักธรรมาภิบาล อันผู้ปกครอง/ผู้บริหารประเทศชาติทุกระดับ และแม้ผู้บริหารองค์กรอื่นๆ ได้แก่ องค์กรธุรกิจเอกชน องค์กรทางศาสนาและสังคมต่างๆ จะพึงใช้ประกอบการปฏิบัติงานของตนให้บรรลุความสำเร็จตามเป้าหมาย เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยส่วนรวมได้อย่างดี²

ทั้งนี้ จำนง อดิวัฒนสิทธิ์ ให้ทัศนะเกี่ยวกับธรรมราชาว่า ผู้ที่มีอำนาจถือได้ว่าเป็นผู้นำในสังคมและการเป็นผู้นำที่ดีควรยึดถือธรรมะ (ธรรมาธิปไตย) เป็นหลักในการนำ ไม่ควรนำโดยยึดเอาความเห็นของตัวเองอย่างเดียว ซึ่งอาจเข้ากับลักษณะเผด็จการหรือทรราช (เอกราธิปไตย) และขณะเดียวกันก็ควรรับฟังเสียงของบุคคลอื่น ควรเปิดใจกว้าง (โลกาธิปไตย) รับฟังเสียงของคน ส่วนใหญ่ การนำที่ถูกทางคือการนำไปตามครรลองแห่งธรรมะ ผู้นำที่มีธรรมะและนำไปสู่ทิศทางที่คิงามและชอบธรรมเท่านั้น สมควรได้รับการยกย่องว่า

¹ อ่างแก้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), จารึกอโศก (ธรรมจักรบนเสียรลีสิงห์) รัฐศาสตร์แห่งธรรมาธิปไตย, หน้า ๗๕-๗๐.

² พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), หลักธรรมาภิบาลและประมุขศิลป์ : คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (ราชบุรี : มูลนิธิพุทธทาวนาวิชาวรรณกาย, ๒๕๕๒), หน้า ๓๔-๓๕.

เป็นบุคคลชั้นสูงของสังคม ตรงกันข้ามผู้นำที่ไร้คุณธรรมไร้จริยธรรม ควรจะถูกระบุว่าเป็นชนชั้นต่ำ ไม่ควรได้รับการยกย่องจากสังคมแต่ประการใดเลย³

นอกจากนี้ ชงชัย วินิจจะกูล ยังได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับธรรมราชาว่า “ธรรมราชา” เป็นอุดมคติเก่าแก่ของสังคมการเมืองพุทธเถรวาท เน้นพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ของพระราชกษัตริย์ทศพิธราชธรรม และปฏิบัติธรรมขั้นสูง อันจะส่งผลโดยปริยายให้ระเบียบโลก (สังคม) ของชาวพุทธอยู่เย็นเป็นสุข ธรรมราชาในยุคประชาธิปไตยสมัยใหม่วางอยู่บนพื้นฐานปรัชญาการเมืองของพุทธเถรวาทดังกล่าว แต่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสังคมสมัยใหม่ออกมาเป็นโครงการ และพระราชกรณียกิจต่างๆ แบบสมัยใหม่ที่เน้นการเอาใจใส่ทุกข์สุขของมหาชน อย่างเป็นรูปธรรมในแง่ที่ธรรมราชาสมัยใหม่เป็นประชาธิปไตยประเภทหนึ่ง แต่พระราชกรณียกิจทั้งหลายทั้งปวง โครงการต่างๆ กลับมิได้ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางการเมืองตามที่เข้าใจกันทั่วไป เพราะพระองค์ทรงอยู่ “เหนือการเมือง” ดังจะเห็นได้ชัดว่า กิจกรรมประชาธิปไตยเหนือการเมืองเหล่านี้ เริ่มและดำเนินไปอย่างราบรื่นในยุคเผด็จการทหาร⁴

นั่นก็หมายความว่า ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ ไม่ใช่เพราะบุญญาธิการอย่างที่เข้าใจกัน แต่เป็นเพราะคุณธรรมภายในตัวของพระราชกษัตริย์หรือผู้นำที่เกิดขึ้นภายใน จนปรากฏออกมาสู่สาธารณชนอย่างที่เห็น

³ จ้างง อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.

⁴ ชงชัย วินิจจะกูล, “ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่”, บทความเรื่อง ชัยชนะของเสรีประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๕-๕๐.

ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้อาไว้ว่า คำว่า ธรรมราชา หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรมและทรงปกครองโดยธรรม มีจุดหมายเพื่อให้คนในรัฐยึดถือธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต และเป็นจุดหมายของชีวิต แต่ด้วยเหตุที่มีส่วน “การปกครองโดยธรรม” อยู่ด้วย คำว่าธรรมราชา จึงอาจจะหมายถึงการปกครองโดยธรรม หรือการปกครองโดยธรรมาธิปไตย ธรรมราชาจึงเป็นสิ่งจำเป็นในทุกระบบ อำนาจไปถึงไหนธรรมไปถึงนั้น ธรรมราชาเป็นระบบสร้างคนที่เป็นธรรมไปบริหารงานด้วยความเป็นธรรม ธรรมราชาในความหมายแคบ หมายถึง องค์พระราชผู้ทรงธรรม ความหมายกว้าง หมายถึง การปกครองชนิดหนึ่งซึ่งปกครองโดยธรรม ความหมายนี้ประกอบด้วยเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องคือ ธรรมรัฐ ธรรมาธิปไตย ธรรมวิชัย ธรรมปฏิบัติ ในแต่ละเรื่องมีหลักการที่เป็นรายละเอียด⁵ แตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ ปรีชา ช้างขวัญยืน ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้เพิ่มเติมไว้ว่าธรรมราชานั้น ถ้าว่าโดยความหมายทั่วไปก็คือพระราชผู้ทรงธรรม แต่คำว่าทรงธรรมก็มีความหมายละเอียดที่จะต้องวิเคราะห์ เช่นเดียวกับคำว่าราชา ความคิดเรื่องธรรมในศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์ก็ต่างกัน แต่ชาวไทยก็ได้รับวัฒนธรรมทางศาสนา ทั้งจากฝ่ายพุทธและฝ่ายพราหมณ์ โดยเฉพาะเรื่องการปกครองนั้นแยกพุทธแยกพราหมณ์แทบจะไม่ได้ เพราะอ้างถึงหลักการเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ การตีความคำว่า ธรรม ก็ดี ราชา ก็ดี จึงต้องดูทั้งสองฝ่าย ซึ่งมีความหมายหลัก ๆ สองอย่าง คือหมายถึงหน้าที่ทางศีลธรรมอย่างหนึ่ง หมายถึงสิ่งที่ชอบธรรมอีกอย่างหนึ่ง และเมื่อพูดถึงธรรมราชา พระพุทธศาสนาแทบจะไม่พูดถึงการทำสงครามเลย⁶

⁵ ปรีชา ช้างขวัญยืน, ธรรมรัฐ-ธรรมราชา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๐-๒๐๒.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๖.

ธรรมราชา ตามรูปคำท่านแปลไว้ ๔ นัยคือ นัย ๑ ที่ว่าธรรมราชา เพราะประพฤตินอยู่ในธรรม นัย ๒ เพราะชาวโลกพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ยอมรับนับถือยกย่องโดยธรรม ไม่ใช่โดยอธรรม นัย ๓ เพราะ รุ่งเรืองโดยธรรม นัย ๔ เพราะปกครองพสกนิกรโดยธรรม ทั้งนี้คำว่า “ธรรมราชา” เป็นพระนามเรียก พระพุทธเจ้า และเป็นพระนามเรียกเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินกับเป็นชื่อพญาสมราช คำว่า ธรรมราชา ใน ที่นี้ ใช้เรียกพระเจ้าแผ่นดิน หมายถึงธรรมะทั้งที่เป็นคุณสมบัติแห่งความประพฤติของพระองค์ ในฐานะที่เป็น คนคนหนึ่งและในฐานะที่เป็นผู้ครองแผ่นดิน มิได้เจาะจงความหมายย่อลงไป แต่ในความหมายที่ใช้กันใน ปัจจุบัน มักจะนิยามว่าเป็นพระราชผู้ทรงทศพิธราชธรรม คือ เอาทศพิธราชธรรมเป็นหลัก เนื่องจากคำว่า ราชธรรม แปลว่าธรรมของพระราช⁷

โดยสรุป ธรรมราชา หมายถึง พระราชาผู้ทรงธรรม หรือนุคคลชั้นปกครองเป็นผู้ทรงธรรม หรือผู้มี ธรรมเป็นราชา โดยการนำหลักธรรมมาเป็นแนวปฏิบัติในการปกครอง แต่ทั้งนี้มีเป้าหมายอยู่ที่ต้องปกครองให้ ประชาชน มีความพอใจในการเป็นอยู่ด้วยความภาคภูมิใจในแนวประพฤติปฏิบัติ โดยมีความสัมพันธ์ที่งดงาม ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ภายใต้การปกครอง ซึ่งความผูกพันดังกล่าวมิได้ยอมรับในบุญญาธิการ หรือเป็น เทพจตุตามแนวคิดของเทวราชา แบบพราหมณ์ แต่เป็นความสัมพันธ์แบบยกภาระหน้าที่ให้ทำ ตามแนวคิด ธรรมราชาแบบพุทธศาสนา โดยการสงเคราะห์ประชาชน และประพฤติปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับตำแหน่ง หน้าที่ของพระราช ทั้งนี้ประชาชนสามารถตรวจสอบคุณธรรมของผู้นำได้ ทั้งพร้อมที่จะสนับสนุนยกย่อง ต่อไป หรือไม่สนับสนุน จนถึงปลดออกจากตำแหน่งได้ในเมื่อผู้ปกครอง ไม่พร้อมที่จะดำรงตำแหน่งในฐานะ พระราชา

⁷ สังคม ศรีราช อ่างใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสภิกขุ*. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘-๒๙.